

РЕЦЕНЗИЯ

на представената от доц. д-р Павел Веселинов Павлович дисертация

“МЕЖДУ ПИСАНИЕТО И КАНОНА. ФОРМИРАНЕ НА ИСЛЯМСКОТО РАЗБИРАНЕ ЗА КАЛÂЛА
ПРЕЗ ВТОРИ ВЕК ПО ХИДЖРА (718-816)“.

За присъждане на научната степен „Доктор на науките“ по професионално направление 2.1,
Филология (Арабско обществознание).

Колегата Павел Павлович ни представя труд на английски език - машинописен вариант от 531 стр. на монографията « **BETWEEN SCRIPTURE AND CANON. The formation of the islamic understanding of *kalâla* in the second century AH (718-816 CE)** », приета за печат от Издателството « BRILL » в гр. Лайден (Нидерландия). Рефератът на български език наброява 151 стр.

Преди няколко години, колегата сподели намерението си да напише „нещо“ за *калâла-та*, после от време-навреме, разказваше как върви изследването. Сега пред нас е труд, за оценка според изискванията за присъждане на научна степен, с предмет същата тази *калâла*. Думата се среща двукратно в Корана, който „остава единственото свидетелство“ за нейната употреба през първи век от хиджра (стр. 21 от Автореферата, стр. 29 от Дисертацията). Стои като „вметната“ в неговите знамения 12 и 176 от сурата „Жени“. Всяко от двете споменавания е в разминаващ се подтекст, което особено в знамение 12, ѝ придава „смътно лексикално значение“. Оттук и постановката, че не е възможно „да се разглежда като „еднаква лексикална и терминологична единица“. Същевременно нейното отсъствие от арабския лексикон извън неговия свещен текст я прави „екзегетично предизвикателство“, което предопределя историята на нейното богословско тълкуване (стр. 17 и 143 А.) Дали са „две“ *калâла*, или тя има двойствено съдържание, разглеждането на думата се оказва сред доказателствата, които показват разпокъсаното подреждане по време, смисъл и постройка на „Божията книга“. За духовния и материален живот на правоверните тази нейна същностна черта има значими последствия. Те проличават още с началните обсъждания на тази предизвикваща внимание в ниспосланото небесно „слово“ „загадъчна дума“(стр. 88 А.) В наши дни, разкриването на нейното езиковото съдържание, наред с правното ѝ тълкуване и приложение (т. нар. от П. П. *масоретска и алахична екзегеза*) представлява сложна научноизследователска задача.

Д-р Павлович се заема с нейното разрешаване, съзирайки в „привидно тясната тема“ за значението на *калâла* „възможност за задълбочено проучване на историята на

ислямското право и богословие през II/VIII в.“ (с. 9 А., подчертано от мен). За да очертае предпоставките за тяхното възникване, той се насочва отвъд отразения в заглавието времеви отрязък. Поле на изследването става и предшествалото го столетие - свидетел на „зората на исляма“ и все още *terra incognita* за съвременната критична наука за исляма“. (стр. 146 А, 487 Д.). Редица изказани от него като наблюдения и догадки становища за разискванията върху смисъла и съдържанието на *калâла* по това време са приноси за арабистиката. Те позволяват по-ясно да се схванат предпоставките, допринесли тълкуването на думата да стане предмет на оживени обсъждания, които също така отразяват и скоро настъпилия разцвет на арабомюсюлманската духовност.

Според Д-р Павлович, запознаването с различните тълкувания на „калâла“ следва да протича наред с разкриването на историята на Корана и неговото възприемане през първия век по хиджра, а също така и с поглед върху възникването на (неразделно свързаните с преданията) ислямско право и екзегеза (с. 7 от А.). Проследявайки разглеждането на думата „от всички страни“ читателят се запознава с разнообразни научни сведения. Разкриването на важни страни от тези значими исторически процеса подпомага да се осветяват редица особености в отношенията между Корана и Сунната. Разясняват се разнообразните мнения на богослови и правовеци за достоверността на преданията и условията за тяхното използване при разработването на догматиката и правото.

Изпълнението на така поставените задачи е улеснено от разработените методи и подходи. Най-напред П. Павлович грижливо проучва посветените на средновековната мюсюлманска цивилизация трудове, които обхващат или засягат свързаната с тези задачи проблематика. Те са дело на водещи ориенталисти от втората половина на миналия век и наши дни като Й. Шахт, Х. Моцки, Й. Ван Есс, Г. Шюлер, Г. Юнбол, Дж. Уансбро и други. Подчертано внимание се отделя на извършените от Д. Пауърс, А. Чилардо и други учени изследвания на *калâла*. По сходен начин, отчитайки разстоянието между епохите, колегата се обръща към творчеството на видни богослови и прависти, историци и литератори, както съвременници на разглеждания времеви отрязък (между втората половина на VII и началото на IX век), така и живели по-късно. Отново поставя ударението върху техните мнения за *калâла*, отразени в значителен брой предания, които дисертантът издирва и тълкува, превръщайки ги в изворова и доказателствена основа на своите наблюдения, проучвания и изводи.

Подходите на всички тези автори, към техния мироглед и становища, Колегата Павлович обобщава като вид „анализ“ *Isnâd-cum-matn analysis* – *ICMA* посочвайки, че прилага негова „модифицирана версия“ (стр. 42-45 Д., 33 А.). Не превежда *ICMA* на български език. (Възможен мой превод : „Проучване на опората и съдържанието на преданията“ - ПОСП).

Естествено, българските ориенталисти ще схванат и проследят „професионално“ съдържанието и приложението на *ICMA*. Въпросът е, дали да използват само това „вносно“ название, когато разглеждат проблеми със сходни предмет и съдържание. Така се подценяват възможностите на българския език и се потвърждава опасността от изоставане в движението водещо до нагаждане-обогатяване съобразно с изискванията на съвременността. На това неблагоприятно за всеки език днес явление, противодействат уважаващите своята самоличност интелектуалци в държави извън англосаксонската група. Техните усилия водят до постоянно нарастване в речниците и в говора на „собствени“ понятия „изковани“ със задружни усилия и в унисон със съвременната глобализация и научнотехнически постижения.

По-нататък, П. Павлович прибегва редом с *ICMA* и до „технически термини“, като „Обща връзка“ <*Common link – Cl*>, „Частична обща връзка“ <*Partial common link Pcl*>, „Ключова фигура“ <*Key figure*>, „Преки събирачи“ <*Direct collectors - DCRs*> (с. 45 Д.). От тях използва в Автореферата „Общата връзка“. Определя я като „най-ранния исторически достоверим разпространител на протOVERсия на преданието, която се поддава на реконструкция чрез сравнителен анализ на *матновете*“ и умело борави с нея (стр. 40 А.). Така ограничението на изследователските средства не намалява задълбочеността на разсъжденията и изводите, а същевременно се избягва усложненото им представяне на български език. Успоредно колегата разработва и прилага подпомагащи оценката на текстовете критерии. Един от тях е за „семантична устойчивост“, чиито белег е отсъствието на смислови противоречия или повторения в текста на преданието. Друг е за „концептуалната прозрачност на разказа“, изграден върху принципа « *lectio difficilior potior* » (стр. 42-43). Въвежда и определението „полупророческо предание“ (*semi prophetic tradition*) - своеобразна междинна степен при прехода от „изведено от сподвижниците“ предание към „чуто от Пророка“. Свързва се с предположението, че Пророкът би „казал нещо“ за *калâла*, ако своевременно е бил запитан от Омар. (стр. 56-57, 125 А.)

Авторът насочва своя метод и подходи към разглеждане на свързани пряко или косвено с *калâла* предания, разпределяйки ги в 29 „*иснадно-матнови* групи“, в които думата се среща. Изследването им върви успоредно с проследяване на променящото се възприятие на Корана, като обреден указател и „правен източник“ през ключово време в развитието на богословската и правна надстройка на Общността на правоверните. Предпочитам определението „правен източник“ пред използваното от колегата „каноничен източник“, тъй като последното съдържа само „потвърдена законност“ на дадено текстово съдържание. (срв. стр. 88-89, 149 А.). Присъединявам се към т. I от изброените приноси и я оценявам като постижение, което ни представя пред изтоковедите по света. Останалите, посочени от колегата приноси най-вече

разясняват използваните метод и подходи, довели до успешното осъществяване на поставената внушителна задача.

Проследяването на изложението показва научните качества на дисертанта. Задълбоченото познаване на становищата и изводите на видните колеги арабисти и ислямоведа и задълбоченото представяне на техните схващания се съпровожда с постоянен критичен поглед. П. Павлович посочва съвпадащите техни мнения, наред с разминаванията и противоречията помежду им. Така, по всеки значителен въпрос достига до собствено гледище, което обосновано излага с убедителни доказателства. Пример е избора на схемата за „разбирането на Шахт за общата връзка“ (42 Д., 30А) и нейното прилагане при съставянето на десетината иснадни схеми. Схемата на Шахт следва принципа, който може да бъде наречен „на дървотото“, т.е. „от корените към ствола и разклоненията“. В случая зрително тя е представена „обратно“, (напомняйки принципа „на реката“). П. Павлович преодолява това противоречие, като „обръща“ схемата и в този неин вид я прилага в съставените успешно иснадни схеми.

Изследователският поглед на П. Павлович проличава и в неговите оценки за извършеното от колегите. Той намира, че Чилардо често свързва взаимно изключващи се определения за *калâла*, с което изпада в смислови противоречия, съмнява се в неговото предположение за наличие по времето на Пророка на правно учение, основано върху знамения 12 и 174 от сурата „Жени“, (стр.27-28 А.) Същевременно одобрява отделеното от учения внимание на съдържанието на преданията, смятайки, че така се преодолява едностранчивото съсредоточване на Юнбол и Шахт към опорите. Присъединявайки се към становището на двамата за времето, през което опорите отговарят като ретроспективни отнасяния (*back projections*), определя подхода на Пауърс към тях за формален (стр 25 А.). Внимателно излага и възприема част от оспорванията на Моцки към Юнбол, но в края на краищата продължава да се придържа към неговия „скептичен формализъм“ (*skeptical formalism*) (стр.34-37 А., 46-50 Д.). Застъпва противоположно на Уансбро мнение и доказва, че опитите да се обясни лексикалното съдържание на *калâла* са по-ранни от осмислянето ѝ като правен термин и съответното негово приложение (с. 149 А.). Постоянният внимателен поглед върху написаното по темата, показва добросъвестност и стремеж към точност и обоснованост при оценяването на извършеното от колегите.

Изградената структура на изследването отговаря на авторовите цели и подпомага последователното навлизане в темата. Налице са известни разминавания в шрифтовете при изписването на заглавията на главите, но те сигурно са поправени от редакторите. На пръв поглед изложението е много раздробено, особено при очертаването на „групите“ (*clusters*). Грижливият поглед върху тяхното съдържание и разграничаване показва, че възможното тяхното обединяване (посредством разширението на „знаменателя“) ще усложни до неразбираемост и без това твърде

приплетеното тяхно изобразяване. Структурата на английския текст е успешно съгласувана с изложението в Автореферата, като са направени необходимите съкращения.

Запознаването с дисертационния труд показва завидната начетеност и умение на автора да излага с лекота и въображение своите мисли, а така също с „професионална“ вещина да разяснява пътищата и средствата, чрез които достига до тях. Разработените и приложени от него метод и подходи доразвиват достиженията на съвременните арабисти и ислямоведи в тази област. Отпечатването на монографията от „БРИЛЛ“ показва, че техни изявени представители единодушно признават нейните достойнства като образец и „методологичен експеримент“ с приносно значение, което да подпомогне бъдещи проучвания. Потвърждава се изказаното преди повече от десетилетие наблюдение за целенасочеността на колегата като съществено условие за неговите постижения. Той съсредоточи своите занимания върху арабо-мюсюлманското цивилизационно пространство през ключова епоха от неговата история и изучавайки го задълбочено навлезе в неговия обхват и съдържание.

По обхвата на темата и нейното представяне, монографията **„Между писанието и канона. Формиране на ислямското разбиране за *калâла* през втори век по хиджра (718-816)“** изцяло отговаря на изисквания за присъждане на научната степен „Доктор на науките“. Предлагам на уважаемите членове на Научното жури да гласуват положително в тази насока.

Рецензент:

Проф. Йордан Пеев, д. ист. н.

София, 2 юли 2015 г.